

УДК [811.161.2'373] : 070(477)«20»

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ
ІМЕННИКІВ-ОКАЗІОНАЛІЗМІВ
У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ
НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Тетяна Панченко

аспірант кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, Україна, 08401
tatianapanchenko@ukr.net

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається питання використання іменників-оказіоналізмів у мові ЗМІ початку ХХІ століття. На прикладах із друкованих періодичних видань окреслено специфіку вживання okazіоналізмів та зроблено пояснення їхнього значення. Зауважено, що зазвичай досліджувана лексика має негативно-оцінний характер. У статті здійснено короткий аналіз досліджень вітчизняних мовознавців щодо функціонування в українській мові okazіоналізмів. Зроблено висновки, що іменники-оказіоналізми утворюються за допомогою вже існуючих у нашій мові слів або словосполучень, при цьому часто порушуючи мовні норми; з'ясовано, що від неологізмів okazіоналізми відрізняються рядом ознак, зокрема тим, що неологізми є лексичними одиницями мови і мовлення, а okazіоналізми – лише мовлення; для неологізмів наявність автора не є суттєвою, а для okazіоналізмів вона суттєва тощо. Досліджено, що okazіоналізми вживаються в різних тематичних групах, найчастіше – у статтях, у яких описуються політичні події в нашій країні, відносини України та Росії, а також події зі сфери культури. Узагальнено, що в багатьох публіцистичних статтях okazіоналізми використовуються навмисно, аби надати текстові емоційно-експресивного забарвлення.

Ключові слова: *оказіоналізм, мовлення, неологізм, лексична одиниця, мовні норми, способи словотворення.*

Вступ

На розвиток мови впливають різноманітні процеси, що відбуваються в житті країни. Найчастіше зміни проявляються

в лексико-семантичній системі мови. У нинішній час ці зміни найчіткіше відображаються в публіцистичному стилі, у якому акумулюються слова з різними стилістичними функціями, зокрема, у мові ЗМІ спостерігається активне вживання неологізмів, зокрема okazionalizmів.

Темі функціонування в українській мові okazionalizmів присвячено чимало праць. Вивченню особливостей okazionalizmів приділяють увагу Ж.В. Колоїз (Колоїз, 2009), М.І. Навальна (Навальна, 2011), О.А. Стишов (Стишов, 2003), О.Г. Тодор (Тодор, 2012), О.М. Турчак (Турчак 2004, 2013) та ін. Виникнення okazionalizmів у мові ЗМІ – процес безперервний і тривалий, адже швидко реагує на зміни і суспільстві, тож потребує постійного вивчення. Саме це зумовлює актуальність дослідження.

Метою розвідки є вивчення питання вживання іменників-okazionalizmів у мові вітчизняної періодики початку ХХІ століття. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання завдань: визначити шляхи утворення okazionalizmів лексем у публіцистичних текстах початку ХХІ століття; з'ясувати їхню роль у різних тематичних групах статей вітчизняних друкованих ЗМІ.

Методи та методики дослідження

У підготовці розвідки був використаний метод лінгвостилістичного аналізу.

Результати дослідження

Okazionalizmi – це незвичні та експресивно забарвлені слова, що утворені на основі уже існуючих у мові слів або словосполучень інколи з порушенням мовних норм. Вважається, що від неологізмів їх відрізняє новизна, що зберігається незалежно від реального часу їх утворення (Українська мова, 2004: 432). Дослідник А.В. Янков називає критерії розмежування неологізмів та okazionalizmів: 1) неологізми є лексичними одиницями мови і мовлення, а okazionalizmi – лише мовлення; 2) для неологізмів наявність автора не є суттєвою, а для okazionalizmів – вона суттєва; 3) неологізми мають позатекстове і текстове значення, а okazionalizmi лише текстове; 4) новизна неологізмів пов'язана передусім з новизною денотату, а новизна okazionalizmів – із

незвичністю поєднання морфем та компонентів слів; 5) свіжість неологізмів з часом зникає внаслідок їхньої повної лексикалізації (Янков, 2004: 9).

Із великої різноманітності «неологічних термінів найбільш «живучими» виявилися «неологізм», «оказіональне слово, або оказіоналізм», «індивідуально-авторський неологізм», «потенційне слово», вважає Ж.В. Колоїз (Колоїз, 2002: 79). О.А. Стишов оказіоналізми називає «словами-одноденками», які є інноваційними одиницями, що виникли всупереч системі, вони «приречені на зникнення, хоч певний час можуть побутувати в мові» (Стишов, 2005: 11).

Дослідниця оказіоналізмів кінця ХХ століття О.М. Турчак зауважує, що велику кількість серед цієї лексики становлять складні слова, адже можуть бути результатом дії тенденції до економії знакових засобів вираження, яка в мовознавстві отримала назву «мовна економія». Серед оказіоналізмів закон економії мовної енергії в основному виявляється у словоскладанні, оскільки складні слова компактні за формою, а їхнє значення легко сприймається (Турчак, 2003: 58).

Процес активного вживання оказіоналізмів, зокрема іменників, утворених словоскладанням, у мові української періодики продовжується і на початку ХХІ століття. Відзначаємо тенденцію поширення лексем у статтях громадсько-політичної тематики, а також у текстах про розваги.

При описі політичних процесів у країні вживаються оказіоналізми, утворені за допомогою телескопії. Дослідники цей спосіб словотворення називають таким, при якому нове слово виникає внаслідок злиття повної основи одного твірного слова з усіченою основою іншого або поєднанням двох усічених основ вихідних слів (Стишов, 2003: 162). Перша складова лексем *клетократ*, *клетократія*, *олігархократія*, *мародерократія* утворена шляхом усічення частин слів *клетоманія*, *олігархія*, *мародерство*: відповідно *клетто-*, *олігархо-*, *мародеро-*. У Словнику української мови в 11-ти томах *клеттоманію* тлумачать як: «Хворобливий потяг людини до крадіжок» (Словник української, 1973: 181); *олігархія* – «1. Політичне і економічне панування невеликої групи експлуататорів – рабовласників,

феодалів, капіталістів; правляча група експлуататорів. 2. перен., зневажл. Правляча верхівка взагалі» (Словник української, 1874: 689); мародерство – «учинки, поведінка мародера», а мародер – це «воjak, що грабує вбитих та поранених після бою або мирне населення під час війни» (Словник української, 1973: 632)]. У слові *дермократ* компонент *дермо-* є повноцінним словом, котре у словнику В.М. Мокієнка та Т.Г. Нікітіної «Російське лихослів'я» визначається, як вульгарно-просторічна лексема зі значенням «кал, екскременти, гній», або «щось неякісне, негоже; щось, абсурдне, дріб'язкове; бридке, мерзенне», а також трактується як «нікчемна та неважлива, підла та мерзенна людина, негідник» (Мокиєнко, 2008: 62–64). Інші складові *-крат*, *-кратія* для лексем *клептократ*, *дермократ*, *клептократія*, *олігархократія*, *мародерократія* є спільними. Ці компоненти є частинами складних слів і походять від грецького слова, що означає «влада», «сила» та відповідає поняттям «володар», «влада» (Словник іншомовних, 2000: 303). Відповідно до цього тлумачимо okazіоналізми таким чином: *клептократія* і *клептократ* – «форма державного правління, під час якого здійснюються такі процеси, як обкрадання державного майна, незаконні дії з грішми, відбувається процвітання хабарництва тощо, внаслідок чого страждають пересічні громадяни» та «представник цього державного правління»; *мародерократія* – це слово вважаємо близьким за значенням до *клептократії*, однак okazіоналізм позначає «форму державного правління, під час якого в умовах війни здійснюються такі процеси, як обкрадання державного майна, незаконні дії з грішми, відбувається процвітання хабарництва тощо, внаслідок чого страждають пересічні громадяни», *олігархократія* – «форма державного правління, під час якого всі процеси в країні контролюються та регулюються олігархами»; *дермократ* – «представник влади, що є нікчемною, підлою та негідною людиною». Пор.: «Тут відбуваються наймасовіші марші наприкінці 2011 р. – на початку 2012 р., коли в Україні було тихо, і здавалося, що своїх *клептократів* Москва скине раніше» (Кримська світлиця, 4.03.2016). «*Олігархократія*, яка за мирних умов була *клептократією*, в умовах війни стала *мародерократією*» (Україна молода, 16.04.2015). Навіть Сталін

не забороняв слово «слов'янин», а ви заборонили, **дєрьмократи!** Київ – місто слов'ян (Газета по-українськи, 7.11.2014). Завдяки okazіonalіzmaм *клептократ*, *клептократія*, *олігархократія*, *мародерократія* автори висловлюють ставлення до політиків та їхнього режиму, засуджуючи неправомірні дії та називаючи крадіями, грабіжниками та експлуататорами людей.

Okazіonalіzм *нацмен* утворений за аналогією. На нашу думку, автор вигадав його, спираючись на існуючі власні назви *бетмен* та *супермен*, якими називають героїв коміксів про сильну людину, яка бореться зі злом у світі. Лексема *нацмен* складається із двох частин – усіченої *нац-* від слова національний та англіцизму *-мен*, що з англійської перекладається, як «чоловік, людина». Але okazіonalіzм *нацмен* не позначає героя, борця зі злом, а навпаки – має негативне значення: людина, яка підтримує територіальний поділ України та агресію Росії проти нашої країни. Пор.: *«Проте не журіться, нацмени! «Старший брат» іде на поміч. Хочете мови, то буде вам мова. Аксьонов ... «заспокоїв» підданих обіцянкою, що АTR на екранах замінить КОТ»* (Український тиждень, 9.04.2015). Автор лексемою *нацмен* саркастично насміхається над прихильниками анексії Криму та створення ДНР і ЛНР, які вважають себе справжніми героями, проте в очах інших людей виглядають нікчемами.

Незвичними за будовою є слова, перша частина яких відображена буквами іншої мови, найчастіше англійської. У тематиці статей про культуру та події і процеси, пов'язані з нею, вживається слово *fashion*, що має значення «мода» або «модний». Пор.: *«Інша причина – це сама куратор цього проекту засновниця конкурсу для молодих **fashion-дизайнерів** BE NEXT та міжнародної платформи Art Georgia, член журі міжнародної бієнале з **fashion-ілюстрації** IMAGO... Софія Чконія»* (День, 31.10.2014). Крім того, автори можуть вживати слово *fashion*, написане українськими літерами. Пор.: *«Успіх у **фешен-індустрії** – це 50% творчості та ще 50% – фінанси і маркетинг»* (День, 31.10.2014). Переконані, що вживанням таких okazіonalіzмів автори намагаються досягти певного ефекту, аби підкреслити незвичність заходу чи події та їхню популярність і актуальність.

Висновки

Отже, іменники-оказіоналізми активно вживаються у мові друкованих ЗМІ. Один із способів творення лексем – словоскладання, у якому відображається закон економії мовної енергії. Спостерігаємо вживання okazіоналізмів у статтях громадсько-політичних тематичних груп: характеристика влади та її представників, україно-російські відносини, де лексеми виконують експресивно-оцінну функцію та мають негативне значення, що виражається в осуді, зневазі та докорі автора. А також у тематиці статей про культуру та події і процеси, пов'язані з нею, де okazіоналізми виконують інформативну роль. Стаття не вичерпує всіх проблем тематики, адже лексико-семантичні групи okazіональних іменників відкриті для поповнення і тому потребують додаткових досліджень.

Література

- Колоїз, Ж.В. (2002). До питання про диференціацію основних понять неології / Ж.В. Колоїз // Філологічні науки : Вісник Запорізького державного університету. – № 3. – С. 78–83.
- Мокиєнко, В.М. (2008). Русское сквернословие. Краткий, но выразительный словарь / В.М. Мокиєнко, Т.Г. Никитина. – М. : «ЗАО ОЛМА Медиа Групп». – 384 с.
- Навальна, М.І. (2011). Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М.І. Навальна. – К., Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго. – 328 с.
- Словник іншомовних слів (2000). / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К. : Наукова думка. – 680 с.
- Словник української мови : в 11 томах (1973). / за ред. І.К. Білодіда / Інститут мовознавства АН УРСР. – К. : Наукова думка.
- Стишов, О.А. (2003). Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : Монографія / О.А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ. – 388 с.
- Турчак, О.М. (2004). Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття [Текст] : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.М. Турчак. – Д. – 256 с.
- Українська мова : Енциклопедія (2004). / Редкол. : В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. – 824 с.
- Тодор, О.Г. (2012). Соціально зумовлені іменники-оказіоналізми у мові сучасних інтернет-ЗМІ (суфіксальний словотвір) / О.Г. Тодор // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство). – Т. 137. С. 92–95.

Янков, А.В. (2004). Соціально-політичні неологізми та окказіоналізми в американському варіанті англійської мови : структура – семантика – функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.В. Янков. – Л. – 20 с.

УДК [811.161.2'373] : 070(477)«20»

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКАЯ РОЛЬ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ-ОККАЗИОНАЛИЗМОВ В УКРАИНСКОЙ ПЕРИОДИКЕ НАЧАЛА XXI ВЕКА

Татьяна Панченко

аспирант кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»,
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
tatianapanchenko@ukr.net

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается использования имен существительных-окказионализмов в языке СМИ начала XXI века. На примерах из печатных периодических изданий определено специфику употребления окказионализмов и сделано объяснение их значения. Замечено, что обычно исследуемая лексика имеет негативно-оценочный характер. В статье осуществлен краткий анализ исследований отечественных языковедов относительно функционирования в украинском языке окказионализмов. Сделаны выводы, что имена существительные-окказионализмы образуются с помощью уже существующих в нашем языке слов или словосочетаний, при этом часто нарушая языковые нормы; определено, что от неологизмов окказионализмы отличаются рядом признаков, в частности тем, что неологизмы являются лексическими единицами языка и речи, а окказионализмы – лишь речи; для неологизмов наличие автора не является существенной, а для окказионализмов она существенна и тому подобное. Исследовано, что окказионализмы употребляются в различных тематических группах, чаще всего – в статьях, в которых описываются политические события в нашей стране, отношения Украины и России, а также события из сферы культуры. Обобщенно, что во многих публицистических статьях окказионализмы используются намеренно, чтобы предоставить текстовые эмоционально-экспрессивного окраску.

Ключевые слова: *окказионализм, речь, неологизм, лексическая единица, языковые нормы, способы словообразования.*

UDC [811.161.2'373] : 070(477)«20»

**FUNCTIONAL AND STYLISTIC ROLE
OF NOUNS-OCCASIONALISMS IN THE LANGUAGE
OF UKRAINIAN PERIODICALS AT THE BEGINNING
OF THE XXI CENTURY**

Tatiana S. Panchenko

Post-graduate Student,

SHEE «Pereyaslav-Khmelnyskyi State Pedagogical University
named after Hryhoriy Skovoroda»,

30 Suchomlynskyi Str., Pereyaslav-Khmelnyskyi, Kyiv reg., Ukraine, 08401

tatianapanchenko@ukr.net

ABSTRACT

The article examines the use of nouns-occasionalisms in the language of media at the XXI century. The specific use of occasionalisms has been outlined on the base of print periodicals examples and explanation of their meaning has been made. It is noted that usually the studied vocabulary has a negative-evaluative nature. This article provides a brief analysis of Ukrainian linguists' studies on the functioning of the occasionalisms in the Ukrainian language. It has been concluded that nouns-occasionalisms are formed by using existing in our language words or phrases, and they often break the language norms; it has been found out that occasionalisms differ from neologisms by the number of features, in particular, neologisms are lexical units of language and speech, and occasionalisms are only speech ones; the author's presence is not essential for neologisms, but it is essential for occasionalisms and so on. It has been investigated that occasionalisms are used in different thematic groups, most often in the articles, which describe the political events in our country, relations between Ukraine and Russia, as well as events from the sphere of culture. It has been generalized that occasionalisms are used intentionally in many journalistic articles so that to give emotional and expressive colour to a text.

Key words: *occasionalism, speech, neologism, lexical unit, linguistic norms, ways of word formation.*

References

- Koloiz, Zh.V. (2002). Do pytannia pro dyferentsiatsiiu osnovnykh poniat neolohii [The question of differentiation of basic concepts of neology]. *Filolohichni nauky : Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu – Philological Sciences : Visnyk of Zaporizhzhya National University*, 3, 78–83 [in Ukrainian].
- Mokyenko, V.M., Nykytyna T.H. (2008). *Russkoe skvernoslovye. Kratkyi, no vyviraitelnyiy slovar [The Russian foul language. Brief, but emphatic dictionary]*. Moscow : ZAO «OLMA Medya Hrupp». [in Russian].
- Navalna, M.I. (2011). Dynamika leksykonu ukrainskoi periodyky pochatku XXI st. [The dynamics of the lexicon of the Ukrainian periodicals of the early XXI century]. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraha. [in Ukrainian].
- Morozov, S.M., Shkaraputa, L.M. (2000). *Slovnnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Bilodid, I.K. *Slovnnyk ukrainskoi movy : v 11 tomakh (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]*. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Styshov, O.A. (2003). *Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialii movy zasobiv masovoi informatsii) [The Ukrainian vocabulary of the end of XX century (based on media language): Monograph]*. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU. [in Ukrainian].
- Turchak, O.M. (2004). *Okazionalizmy v movi ukrainskoi presy 90-kh rokiv XX stolittia [The occasionalisms in the language of Ukrainian press in the 90-ies of XX century]. Candidate's thesis*. Donetsk. [in Ukrainian].
- Ukrainska mova : Entsyklopediia (2004)*. [The Ukrainian language: Encyclopedia]. Kyiv : Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia». [in Ukrainian].
- Todor, O.H. (2012). *Sotsialno zumovleni imennyky-okazionalizmy u movi suchasnykh internet-ZMI (sufiksalni slovtvir) [Socially determined nouns occasionalisms in the language of modern online media (Suffixal derivation)]. Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky (Movoznavstvo) – Scientific notes of NaUKMA. Philology (Linguistics)*, 137, 92–95. [in Ukrainian].
- Iankov, A.V. (2004). *Sotsialno-politychni neolohizmy ta okazionalizmy v amerykanskomu varianti anhliiskoi movy : struktura – semantyka – funktsionuvannia [Socio-political neologisms and occasionalisms in the US English : structure – semantics – operation]. Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv. [in Ukrainian].

Подано до редакції 25.12.2016

Рецензовано 03.01.2017

Прийнято до друку 07.01.2017

